

<https://doi.org/10.53656/his2022-1-6-lim>

Reviews and Anotations
Рецензии и анотации

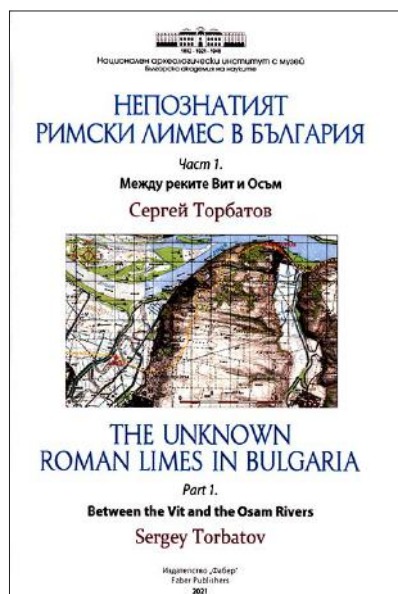
РИМСКИЯТ ЛИМЕС В БЪЛГАРИЯ – НА ФОКУС

Доц. Веселина Вачкова

Институт за исторически изследвания – Българска академия на науките

Още със заглавието си монографията „Непознатият римски лимес в България“ (Торбатов 2021) обещава поне две интриги. 1) Авторът Сергей Торбатов ще представя нещо, останало по определени причини досега неизвестно. 2) Той ще търси параметрите на един глобален феномен – границите, в строго определени исторически и географски рамки. Тези рамки са стриктно очертани в названието на първата част – римският лимес ще се разглежда само между реките Вит и Осъм.

Очевидно амбицията на книгата е, на първо място, да реконцептуализира понятието „римски лимес“, поне що се отнася до Дунавския лимес в днешните български земи, и после да проследи дали и как новата, поточна концепция функционира „на терен“ и е в състояние да коригира много неточности, а и груби грешки в трудовете на досегашните изследователи.

Непредубеден подход към една „затворена тема“

Макар г-н Торбатов да не изтъква това сред предизвикателствата пред работата му, централно сред тях според мен е следното: след края на Студената война, белязано с рухването на най-грандиозната, едновременно дълбоко символична и съвсем материална глобална граница – Берлинската стена, темата за границите стана изключително модерна. Тук е излишно подробно да се напомня как у нас падането на Берлинската стена (09.11.1989) стана един вид „между другото“ и се „провинциализира“ с фокусирането в почти едновременното падане на Живковия режим (10.11.1989 г.). Важно е само да се подчертае, че същият провинциализъм беляза повечето изследвания върху границите и в частност – тези върху римските

граница, които така и не се интегрираха в по-широк контекст. Изследванията върху границите стават актуални паралелно с конструирането на Европейския съюз. Логично темата за границите и пътищата, наследени и пренаертани от Римската империя, се оценява като „затворена“, понеже вече е „изчерпана“ още в началото на XXI в., когато е последното голямо разширение на ЕС. За неспециалистите сигурно би звучало странно защо границите и пътищата не само се споменават заедно, а и често е невъзможно да се разглеждат поотделно. За историците това обаче е азбучна истина – факт, прецизно демонстриран в една от най-забележителните части на изследването – реконструкцията на римския път в разглеждания регион.

Сергей Торбатов с пълно основание не се вълнува от многобройните изследвания на учени с различни специалности по въпроса за „историческите граници и пътища в Европа като такива“. Липсата на тяхното споменаване в изключително богатата му библиография не е пропуск. Това е проява на завидна самодисциплина, каквато е и отказът да се отдели място на някои особено интересни, но чисто културологични въпроси като римския култ към Юпитер Терминиус (Юпитер на границите) или частната религиозност на воините лимитанеи (граничните войски) в Долния Дунав към Херкулес и Юпитер – митологични образи, които са били особено силно свързани с идеята за създаване и отстояване на границите.

Дали отказът от подобни отклонения лишава донякъде труда от повече колорит? Неизбежно. Отказът вероятно е бил доста труден, предвид подчертания интерес на автора към култовите практики и свързаната с тях архитектура. „Непознатият римски лимес в България“ обаче е археологическо изследване, неотклонно следващо схемата: масово утвърдено научно схващане – писмени извори – археологически данни – коригиране на научната догма. Този подход е съпроводен със скрупулъзно отсяване на всичко, което не е пряко свързано с обекта на изследването.

Подобен много трудоемък подход може да приложи само един напълно фамилиарен с темата специалист, а доц. Сергей Торбатов работи по проблемите на укрепителната система на Долния Дунав на практика през цялата си досегашна над четвъртвековна кариера. Само такъв специалист може да си позволи априорно да отхвърли, а сетне и мотивирано, на места направо педантично да докаже, че лимес *не е* „укрепена и отбранявана граница“. Това е голямата научна аксиома, която ревизира изследователят. Паралелно, съвсем естествено, сякаш „пътюм“, той не просто ревизира, а директно доказва повърхността и/или принципната погрешност на множество други малки аксиоми, наложени от непоклатими авторитети в нашата историческа и археологическа наука. Така С. Торбатов реанимира още една обявена за неактуална тема – тази за незаменимите ползи от микроисторията и нейните фини инструменти за наблюдение и работа.

Историята под лупа (и резервите срещу нея)

Ако не споменава и очевидно не споделя мнението за „излизане от мода“ на темата за границите, С. Торбатов изрично подчертава предизвикателството

на избора да се пише за микрорегиони. Така той всъщност приема не само предизвикателството на един метод, а и сериозен риск и по тази линия у нас да бъде приет като неактуален. Проведената в София през далечната 2008 г. международна конференция „Микроистория – макроистория: Каква социална история?“ беше обобщена скръбно от един доайен на микроисторията – Джовани Леви, така: „Отказахме се от борбата между микроисторията и макроисторията след този семинар“. „Епитафията“ на Леви беше допълнена от основния организатор И. Знеполски с признание, че спорът за микроисторията наистина „е неактуален“. Като цяло, това е общата присъда след дълги теоретични изследвания и дебати в много европейски страни (например руската дискусия „Многолика микроистория? Перспективи, тупики, алтернативи“, която започва много късно в сравнение с родината на микроисторията – Италия, с Франция или Германия, продължава от 1998 до 2005 г.).

Рядко един приет с толкова ентузиазъм нов историографски подход е изоставян толкова бързо (за двадесетина години) и единодушно. Озадачаването би трябвало да е толкова по-голямо, предвид че микроисторията е логичен резултат от натрупването на огромно количество материал и изследвания, без което не само вникването, а и самото виждане на детайла е било практически невъзможно. Един от отговорите на този парадокс дава цитираният Джовани Леви. Той споделя, че що се отнася до Италия, там са сметнали микроисторията като историографска практика „за опасна, затова решили да я разглеждат като извратена теория“.

Микроисторията със сигурност може да бъде не само безкрайно полезна за опознаване в детайли на всеки най-малък фрагмент в общата мозайка на дадено събитие или феномен. При нея обектът се гледа първо през лупа, а ако се налага и е възможно – и под микроскоп. Така стават видими неподозирани детайли, извеждането на които на белия свят – в буквалния и преносния смисъл на израза – създават една многоизмерна, нюансира и далеч по-реалистична картина на миналото. Проблемът е, че тази картина, колкото и по-добра да е от традиционно представяната, често не успява да се наложи. Защо? Защото разкрива механизми и действащи лица на миналото, които по причини от различно естество не е „масово приемливо и/или уместно“ (куртоазен синоним на „извратено“).

Сергей Торбатов очевидно не се притеснява от отношението към микроисторията. Той избира за свой обект и много по-точно – за своя главна героиня, една миниатюрна гранична българска територия, покриваща в най-широката си част десет км (Вит се влива на 609-ия км, а Осъм – на 599-ия км на Дунав). Гледайки нейното минало под лупа, той първо вижда една реалност, много различна от представата за лимеса. Тук лимесът е представен като динамично променяща се жива система, в която действащите лица, в т.ч. и главните, далеч не са само римската стратегия и легиони, а често последните само се възползват от географските и социалните дадености и временната конюнктура.

По същия начин римският път в региона се открива такъв, какъвто е действал

– в пряка връзка със сложната структура на лимеса. Дали подобни заключения могат да не се харесат? Със сигурност. На първо място, от много учени, за които авторитетите от времето на Шкорпил са със статут на Библия, т.е. могат да се тълкуват, но не и да се отричат. Едва ли ще са щастливи и хората, ангажирани в миналото и днес с пътната инфраструктура на изследвания район, които авторът доста директно съветва да се поучат от опита на античните си римски колеги. Със сигурност няма да са доволни някои траколози, понеже доц. Торбатов ги провокира с не новото, но досега неизползвано в този контекст предположение, че могилите в региона определено са имали не култов и тракийски, а стратегически и римски произход.

Накратко, „Непознатият римски лимес в България. Част 1. Между реките Вит и Осъм“ е един едновременно много пунктуален и самоограничаващ се в целите си, и много провокативен труд. Спецификата на тематика и високият стил го резервират предимно за специалисти и студенти, занимаващи се с различни аспекти на Късната античност. Кръгът на читателите е потенциално много по-широк заради многобройните илюстрации и двуезичното издаване на книгата, което я прави достойни и на небългарската публика. За зло или добро, тъкмо последната обръща често внимание върху някои от най-качествените български исторически изследвания.

ЛИТЕРАТУРА

ТОРБАТОВ, С., 2021. *Непознатият римски лимес в България. Част 1. Между реките Вит и Осъм*. Велико Търново: Faber. ISBN 978-619-00-1245-0.

REFERENCES

TORBATOV, S., 2021. *Nepoznatiyat rimski limes v Bulgaria. Chast 1. Mezhdur rekite Vit i Osam*. Veliko Tarnovo: Izdatelstvo Faber. ISBN 978-619-00-1245-0.

THE ROMAN LIMES IN BULGARIA – IN FOCUS

✉ **Dr. Veselina Vachkova, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0001-6734-8237

Web of Science ResearcherID AAW-1527-2021

Institute for Historical Studies

Bulgarian Academy of Sciences

52, Shipchenski prohod St., Bl. 17

1113 Sofia, Bulgaria

E-mail: v.vachkova@gmail.com